

Den "kritiska massan" av reformer i ekonomier av sovjetiskt slag*

Det är nödvändigt att förändra äganderätsstrukturen i de östeuropeiska ekonomierna och att införa ett marknadssystem. Men Jan Winiecki framhåller i denna artikel att för att detta ska innebära en verklig förändring är det helt nödvändigt att det även sker omfattande reformer av det politiska systemet. Nomenklaturen (kommunistpartiernas privilegier att bli utse företagsledare på alla nivåer) och alla övriga maktmonopol måste oundgängligen bort. I annat fall kommer stöd från väst, oavsett form, att gynna de styrande och därmed försena de helt nödvändiga förändringarna i Östeuropa.

Denna artikel handlar om den "kritiska massa" av reformer som är nödvändig för att dra ekonomierna och samhällena i Östeuropa och därbortom ut ur deras nuvarande moras och mot en normal ekonomisk utveckling. I motsats till många av de som tror att det är möjligt att isolera den ekonomiska sfären och begränsa reformer till denna – och bara denna! – ser jag inga möjligheter att separera ekonomi från politik i stater av sovjetiskt slag.

Den "kritiska massa" som föreslås i denna artikel består därför av två slag av åtgärder. I nästa avsnitt skisseras de ekonomiska reformer som behövs, medan påföljande avsnitt behandlar de politiska förutsättningarna för en framgångsrik ekonomisk förändring. Artikelns avslutas med en diskussion om vilken miljö som,

oavsett de styrandes avsikter, underlättar förändring.

Åtgärder för ekonomisk förändring¹

Ett aktuellt sovjetiskt skämt från den välkända *Radio Erevan* erbjuder följande definition av socialism: Det är den längsta och mest plågsamma vägen från kapitalism till kapitalism. Om vi vill korta denna väg och göra den mindre plågsam är det första som måste övervägas vilken omfattning som förändringarna måste ha. Erfarenheten både från misslyckade reformer i ekonomier av sovjetiskt slag och från försök att få fart på den ekonomiska utvecklingen i en del u-länder genom ut-

JAN WINIECKI, en oberoende ekonom från Warszawa, forskar om ekonomiska system och östeuropeisk ekonomi. Han undervisar också vid det katolska universitetet i Lublin.

*Denna artikel bygger på en uppsats som presenterades vid konferensen "Economic policy in transition period" i Sopron, Ungern mars 1989.

¹ Detta avsnitt är en reviderad version av min artikel i *Financial Times*, 13 januari 1989.

åtriktning av ekonomin pekar på att det behövs en "kritisk massa" av reformer redan från början för att få saker och ting att röra sig i riktning mot ett marknadssystem.

I ekonomierna av sovjetiskt slag är det nödvändigt med en större massa än vad som har behövts i u-länderna. Detta av två skäl. För det första var u-ländernas marknadsinstitutioner och -instrument, trots snedvridningar, mer utvecklade vid starten än vad de skulle vara nu i ekonomierna av sovjetiskt slag. Därför är mer restaureringsarbete nödvändigt där. För det andra har kopplingarna mellan ekonomi och politik under auktoritära regimer, t ex i Sydkorea och Chile, aldrig varit så omfattande (och besynnerliga!) som i sovjetsystemet. Därför måste mycket speciella åtgärder, som inte har använts i de aktuella u-länderna, inkluderas i paketet.

För att börja med det senare så är den avgörande, tvivels utan även den politiskt svåraste och mycket diskuterade, komponenten i den kritiska massan borttagande av *nomenklaturen* (dvs kommunistiska apparatchiks privilegier att utse företagsledare på alla nivåer av ekonomisk ledning). Elimineringen av *nomenklaturen* är inte ett mål i sig själv. Det är bara en förutsättning för skapandet av en rimlig äganderättsstruktur, en struktur som kan ersätta chimären av "socialt" ägande.

Det finns olika specifika förslag om hur detta skall göras. Jag har mina egna preferenser men dessa är betydligt mindre viktiga än de två krav som måste mötas oavsett vilket förslag som väljs. Ägandet av den (olyckligtvis stora) del av den "poststatliga" sektorn som inte tidigare privatiserades måste göras så exklusivt som möjligt. Det gäller nämligen att undvika att ägarinkomsterna förlösas (ett fenomen som är väl känt i forskningen om äganderätter). Ägarandelarna bör också vara enkla att överlåta. Därmed kan den nyligen skapade finansiella marknaden tillåtas att spela sin roll som en institution som allokerar resurser till mer effektiva före-

tag (den roll som fullständigt saknas i ekonomier av sovjetiskt slag). Av dessa två skäl bör den jugoslaviska självförvaltningen med dess icke-exklusiva, kollektiva ägande undvikas.

Därefter krävs en avveckling av institutionerna från tiden före syndafloden. Avskaffande av planeringsorgan på alla nivåer och mellanliggande organ för administrativ kontroll, slopande av statliga produktions- och inköpsmonopol, avskaffande av ransoneringsinstitutioner – allt detta måste med nödvändighet bli mer omfattande än vid utåtorientering av u-länder.

Slutligen behövs vissa mer välkända åtgärder, t ex frisläppande av inhemska priser och etablerande av korrekta växelkurser. De "prisreformer" som hittills har genomförts har ofta misslett västerländska observatörer av den östeuropeiska (och kinesiska) scenen. Dessa har nämligen förutsatt att priserna verkligen släpptes fria medan de i själva verket höjdes med hjälp av dekret så att man skapade irreversibel inflation. När några priser har släppts fria har prissättningen bestämts i enlighet med någon kostnadsbaserad formel. Detta har resulterat i att de frisläppta priserna har följt de reglerade priserna uppåt och återskapat de gamla relationerna på en högre absolut nivå.

Genuint frisläppande av priser medför stigande priser, eftersom varje företag söker högre jämviktspriser för sina egna varor. Men därefter går många priser ner, eftersom köparnas budgetrestriktioner begränsar inköpen och detta i sin tur ökar säljarnas lager (och kostnader). En sådan lösning har emellertid inte provats i ekonomier av sovjetiskt slag. Politiker i Östeuropa som tror att de kan finna "jämvikts"priser för t ex färg-TV-apparater samtidigt som de låser priserna för t ex kött under jämviktsnivå har inte gjort sin hemläxa väl.

Även om de åtgärder som här har nämnts är väl kända för de som är förtrogna med tidigare reformer för ekono-

misk utåtriktning i u-länder, är behovet att snabbt genomföra dem i ekonomier av sovjetiskt slag t o m större – liksom behovet av att minska tiden mellan de bägge prisliberaliseringsåtgärderna. Argumentet att man bör finna sina verkliga komparativa fördelar och så snabbt som möjligt flytta resurser så att dessa kan utnyttjas effektivt gäller även här. Det finns emellertid ett mer tvingande argument än det vanliga för att göra det snabbt.

Ett ofta försummat faktum är att centralplaneringen har lämnat dessa länder med de mest högkoncentrerade ekonomier som finns någonstans. Av denna anledning skulle ett förkortande av den nödvändiga tiden mellan frisläppandet av de inhemska priserna och etablerandet av en korrekt växelkurs minska både perioden av inflation orsakad av de oligopol som har bildats och av perioden med snedvridningar i vinstmönstret. Det är därför tillrådligt att starta auktioner för inhemska företag och hushåll för att skapa sk intern konvertibilitet av inhemska valuta och där- efter gå vidare till extern konvertibilitet, dvs en korrekt växelkurs.

Båda faserna sammantagna bör inte ta längre tid än två år. Att som i ett polskt förslag dra ut perioden med auktioner till 5–7 år, gränsar till det löjligen. Det visar att förslagsställarna varken har lärt av teorin för internationell ekonomi eller från sina egna ekonomier.

Däremot bör man iaktta försiktighet när det gäller att välja den rätta turordningen för den externa liberaliseringen så att man får ett långsammare (och kontrollerat) förlopp för frisläppandet av handel med kapital än för varuhandeln. Det behövs knappast påpekas att inget östeuropeiskt land, vare sig envisa klåpare med det ekonomiska systemet eller senkomna deltagare i reformleken, ens har närmat sig den kritiska massa vars huvudsakliga komponenter kort skisserades ovan. Dessa komponenter är emellertid alla nödvändiga om det verkligen ska komma igång en rörelse framåt.

Det finns vissa andra åtgärder som, utan att vara nödvändiga, skulle kunna underlätta förändringsprocessen betydligt. Av dessa är indexering sannolikt den viktigaste. Alla ekonomier av sovjetiskt slag kommer att inleda sin vandring mot marknadssystemet med en hög inflations-takt. Denna kommer inledningsvis att öka ytterligare efter det att priserna har släppts fria. Om förändringar av inflationstakten inträffar tar det tid för de ekonomiska aktörerna att anpassa sig till förändrad utgiftstillväxt. Som Milton Friedman riktigt har påpekat så innebär indexering en hjälp att undvika snedvridningar av relativpriser och minskar faran för löneexplosion.

Förhandlingar handlar om reala värden, inte vitt spridda nominella värden. Om en kritisk massa av reformer, uppbackad av indexering, stöds av en korriger- ing av penningmängden, som kramar ur den överskottslikviditet som finns i dessa ekonomier, skulle övergångsprocessen bli ännu smidigare.

Till denna lista av åtgärder, vilka följer av ekonomisk teori, kan även vissa andra – mindre konventionella – läggas. Som jag har föreslagit i ett annat sammanhang kan *nomenklaturan*, om den inte kan besegras, fortfarande köpas ut. Parti- apparatchiks och byråkrater på hög nivå (eller de flesta av dem) bör erbjudas hög kompensation för att lämna sina positioner, som därefter skulle avskaffas. Även om de är obenägna att finna sig i detta så kan de bli mer villiga att överväga erbjudandet om de pressas av både en kraftfull störande grupp (som uttrycker avsikter att förändra) och av ett fortsatt – eller t o m accelererande – förfall som kan observeras överallt i den sovjetiska världen och som har påverkat både styrda och styrande.

Det ovan sagda är uteslutande en lista på helt och hållet interna åtgärder som kan genomföras utan något externt stöd (möjligen med undantag för möjligheter att låna utländsk valuta i samband med

etablerandet av en korrekt växelkurs). Detta beror inte på att jag har gjort någon sådan avgränsning. Det finns faktiskt få viktiga externa insatser, om ens några, som kan göras för denna process (bortsett från de nu märkbart minskade sovjetiska hoten mot förändringar i andra östeuropeiska länder).

Vad gäller väst kommer inte stora statliga eller statsgaranterade lån att hjälpa. De kan t o m skada om de uppskjuter den mycket behövligen omfördelningen av resurser till både fredliga och mer effektiva användningar.

Vad som kan hjälpa är, för att använda u-hjälpsexperternas terminologi, s k institutionsuppbyggnad. Förändringen i riktning mot ett marknadssystem måste innebära en omvandling av den statliga sektorn och en expansion av den privata sektorn. Västunderstödda utvecklingsbanker för småföretag, sparbanker, innovationscentra, försäkringsbolag etc skulle etablera finansiell infrastruktur för den spirande eller expanderande privata sektorn, eller mer generellt småföretagssektorn. Inprätandet av företagarkompetens och -kultur genom utbildningscentra och internationellt utbyte finansierat av västliga regeringar skulle även det kunna hjälpa. Några andra externa insatser för förändringsprocessen kan också föreslås. Sammantaget kan de spela den nyttiga rollen att så pengar – och till en bråkdel av de summor som användes för detta ändamål under 1970-talets vårdslösa utlåning. Och ändå, trots denna deras nytta så väger den mindre än själva demonstrationseffekten, dvs det faktum att väst redan har vunnit den ekonomiska tävlingen mellan ekonomiska system.

Politiska insatser för ekonomisk förändring²

Ekonomiska åtgärder är inte tillräckliga för att hejda förfallet i Östeuropa. Politiska aspekter av "glasnost" såväl som aktuella politiska manövrer i Ungern och

Polen drar åter uppmärksamheten till sambanden mellan politik och ekonomi eller – med andra ord – till politikens betydelse för ekonomisk förändring. Dessa samband, som vanligen förknippas med den för tiden styrande gruppens politiska vilja och dess villighet att lätta ideologiska begränsningar, är mycket mer varierade och mycket viktigare än vad som vanligen uppfattas. I denna del av artikeln skall jag beakta två aspekter på sambandet mellan politik och ekonomi som inte är särskilt väl förstådda.

Den första aspekten gäller det samband som finns på mikroplanet i kommunistiska länder, dvs på företagsnivån. Existensen av *nomenklaturan*, som ett monopol för apparatchiks att besluta och för byråkrater att formellt tillsätta alla företagsledare, gör de senare till del av ett styrande skikt i ett system baserat på lojalitet (läs: lydnad) snarare än kompetens.

I konsekvens därmed är det inte det slutliga resultat som deras företag uppnår utan den tillfredsställelse som uppnås bland överordnade i byråkratin och partiet som betyder mest. Denna tillfredsställelse nås bäst – och enklast! – inte genom kostnadsminskningar, innovationer och förbättrad kvalitet utan genom att följa oräkneliga order, rekommendationer, förslag, vägledning etc. Dessa flödar – i en aldrig sinande ström – från byråkratierna och kommunistpartiets organ vilka primitivt försöker bota det obotliga: att lindra någon speciell synlig snedvridning av många i en ekonomi utan jämviktspunkt. Dessa partiella åtgärder står vanligen i konflikt med varandra och alla påverkar oundvikligen balansräkningen i fel riktning.

Det är vid denna punkt som de fördärliga effekterna av detta slags samband klarast uppenbaras. Oräkneliga av ingreppen i produktionsprocessen är för det

² Detta avsnitt är en reviderad version av min artikel i *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25 oktober 1988.

mesta utom synhåll åtminstone för utomstående. Vem noterar t ex en intervention av en partiapparatchik, på vars "förslag" ett säljande företag flyttar tusen ton kopparplåt från ett företag till ett annat (utan seriösa kalkyler över vinster och förluster eftersom ingetdera är möjligt i den snedvridna värld som kännetecknar ekonomier av sovjetiskt slag)? Men negativa balansräkningsresultat måste avhjälpas på *något sätt*. När allt kommer omkring uppfyllde företagsledarna sina, dvs byråkraters och apparatchiks, order. Nu är det tid att belöna lydnad genom bidrag, skattelättnader, nya lån eller avskrivningar på gamla etc. Den beryktade "mjuka" budgetrestriktionen för företag av sovjetiskt slag är direkt förbunden med detta samband mellan politik och ekonomi.

Därför skrattar erfarna östeuropéer när de läser om "radikala" reformer av deras banksystem, ökat antal banker som förväntas att tillämpa "effektivitetskriterier" på sina sina lån etc. De förstår att deras västliga motsvarigheter ganska ofta inte vet att detta i det stora hela är ett lockbete som är utlagt för publiken i väst. Det som i verkligheten förändras vid sådan "radikala" reformer är inte mycket mer än titlarna för *nomenklaturans* anställda representanter i banken. Istället för att ledare för den statliga monobanken och ledare för dess regionala och lokala organisation tillsätts genom *nomenklatur*proceduren kommer ledare för nya regionala statliga banker och deras lokala organisation att tillsättas på samma sätt. Det lojalitetsbaserade systemet har bibehållits och lydnad, inte effektivitet!, fortsätter att vara den viktigaste överlevnadsregeln för både bank- och företagsledare.

Under dessa omständigheter är en "radikal" bankreform ett bedrägeri. Samma sak skulle för den delen även gälla för "radikala" budget- och skattereformer. Utan ett upplösande av detta samband kan ingen normal makroekonomisk stomme för finans- och penningpolitik på allvar re-

sas. En situation i vilken en företagsledare kan få banklån tack vare "förslag" till en bankledare från någon partisekretärare, på vars rekommendationer de båda blev anställda och kan få sparken när som helst!, gör varje kraftfull marknadsreform till en fars. Och notera att bankreformer togs som exempel av pedagogiska skäl, samma situation finns överallt.

Därför måste politiska insatser för verklig marknadsreform, sådana som de som föreslogs i föregående avsnitt, innefatta slopandet av *nomenklaturan*. Men detta är liktydigt med borttagandet av det huvudsakliga sättet på vilket två mycket viktiga segment av det styrande skiktet – apparatchiks och byråkrater – parasiterar på det patenterat ineffektiva ekonomiska systemet. Och utan lydiga företagsledare skulle en annan metod för detta, nämligen den ström av underprissatta varor och tjänster som flödar från företagen till byråkrater och apparatchiks, också torka in.

En politisk insats i form av avskaffandet av *nomenklaturan* är på detta sätt en *oundgänglighet* för en marknadsreform. Utan detta skulle en sådan bli en tom snäcka utan innehåll. Sådana "reformer" skulle endast gynna de styrande kommunisterna. De skulle åter kunna få tillgång till västliga krediter under falska förvändningar. De erhållna medlen skulle under dessa omständigheter oundvikligen förlösas precis som andra resurser som de har disponerat har blivit tidigare. På samma gång skulle de emellertid åter uppskjuta dramatiskt behövligen *politisk-ekonomiska* förändringar.

För elimineringen av *nomenklaturan* är också en del av *politisk* reform. Den påverkar vitala intressen för de gamla delarna av det styrande skiktet. Förutom att den avskaffar det rena nöje som klåfingrigheten ger, ett nöje som också uppskattas av vänsterinriktade demokratiska vastliga regeringar, tar en sådan reform samtidigt bort detta systemspecifika sätt att tappa ekonomin på dess överskott ge-

nom regerandet och styrandet av ekonomin. En sådan förändring ändrar fundamentalt det politiska systemets natur.

Men denna politiska insats för ekonomisk förändring är inte den enda som måste ingå i reformprocessen. Det finns ännu en aspekt på sambandet mellan ekonomi och politik som över huvud taget inte har uppmärksammats varken i öst eller väst. Denna aspekt är de olikheter som finns i kostnaderna för att i olika samhällen upprätthålla marknadssystemets funktioner. Dessa kostnader beror på skillnader i vilka juridiska och moraliska normer som accepteras och efterlevs av den stora majoriteten i samhället.

Människor är på det stora hela rationella individer som – när de är informerade om de existerande valmöjligheterna – maximerar sin nytta som de neoklassiska ekonomerna hävdar. Människorna är emellertid också betingade av sin uppfostran (ärvda värden) och sin erfarenhet (upplevda värden). Om det inte finns någon stor skillnad mellan dessa två värdeuppsättningar och om de ger en känsla av rättvisa är kostnaderna för marknadssystemet, det enda som bidrar till materiell välfärd, låga. Detta är så eftersom, med professor Norths (medförfattare till en utmärkt bok om källorna till västs ekonomiska överlägsenhet) ord, människor under sådana förhållanden vanligen inte smiter, stjälar, fuskar eller mördar när de nyttomaximerar även om de kan göra det ostraffat (North & Thomas [1973]).

En del av de aktuella problemen i väst – särskilt Västeuropa – är uppenbarligen orsakade av den ökande skillnaden mellan ärvda och upplevda värden. Detta beror huvudsakligen på den inträngande påverkan som kommer från statliga ingrepp och från deformerade välfärdssystem. Den skillnad mellan uppoffring och den belöning som detta ger har medfört en försvagning av efterlevnaden av juridiska och moraliska "spelregler". Detta höjer i sin tur kostnaderna för marknadssyste-

rets funktion.

Situationen i de samhällen som lever under det sovjetiska systemet är dock oändligt mycket värre. Juridiska "spelregler" är nästan allmänt upplevda som antingen orättvisa eller icke efterlevda av de styrande när det passar dem personligt eller politiskt. När regler är orättvisa eller en regel kan vrängas om det är lämpligt och denna snedvridning senare lögnaktigt förklaras som själva förkroppsligandet av denna regel, sjunker efterlevnaden av juridiska normer (om efterlevnaden inte kan garanteras) över tiden.

Det kan t o m minska till nära noll om det inte understöds av moraliska normer. Här blir dilemmat för samhällen under kommunistiskt styre fullständigt synligt. Det kommunistiska målet förstörde fullständigt – eller försökte förstöra – den moraliska ordning som har kompletterat och understött marknadssystemet och erbjöd inget i gengäld förutom surrealistiska eller helkorkade slagord. I detta juridiska och moraliska tomrum blev människor i ökande utsträckning betingade av det som Alexander Zinovjev, i dennes sorgligt underskattade bok *Den ljusa framtiden*, kallade "tekniska överlevnadsregler" (Zinovjev [1979]).

Det vimlar av exempel på fortsatt moralisk tillbakagång. Antagligen är dessa inte någonstans i mindre östeuropeiska länder så hemska som i Sovjetunionen självt. När allt kommer omkring varar belöningen för laglös och/eller omoraliskt beteende kortare tid i de förra. Men rötan är djup överallt. I samhällen påverkade av en laglös och omoralisk ordning är sannolikheten för att undkomma efter smitning, stöld, fusk och mord mycket hög.

Det bör noteras att förändringar av ekonomiska system kan ske snabbare än förändringar av mänskligt beteende. Det senare är baserat på värdesystem och utvecklas över årtionden om inte sekler. Även om kommunistiska styrande grupper i Östeuropa vore beredda att snabbt övergå till marknadssystemet, vad skulle

resultatet bli? (De är det inte. De vill bara uppnå en effektiv kommunism med hjälp av delar av marknadssystemet, med andra ord en *chimär*. Men låt oss anta ovanstående för resonemangets skull.)

Resultatet skulle bli en mycket långsam start för initiativ, företagande och innovation samt mycket höga kostnader för att upprätthålla marknadssystemets funktion. Många av de som är beredda att bära entreprenörsrisker skulle vara rädda för att bli lurade på sina vinster efter att ha ansträngt sig mer än under det gamla paralyserande ordersystemet. När allt kommer omkring skulle en del av dessa ändå ta risker. De skulle ta genvägar samtidigt som de skulle vara rädda att staten skulle göra detsamma. Och många i den statliga sektorn skulle under lång tid fortsätta att smita, fuska och stjäla som tidigare.

Detta är inte en förvånande förutsägelse. Det nya ekonomiska systemet skulle när allt kommer omkring proklameras av den regim vars meritlista över lögnaktighet sträcker sig fyrtio (eller i fallet med Sovjetunionen sjuttio) år tillbaka. Även ledare förknippade med "reformer" har varit i maktens centrum i många år.

Vem kommer att tro att regimen som – för att ta ett fåsakt Tjernobylexempel – beordrade att alla Geigermätare och annan strålmätningstrustning vid universitet och andra liknande institutioner skulle vaktas och lämnas oanvända för att bevara informationsmonopolet över ting som bokstavligen rörde liv och död? Och detta skedde under en polsk – ofta betraktad som nästan civiliserad – kommunistisk regim!

Det är här som ytterligare en politisk insats kan spela en välgörande roll genom att öka vinsterna med och minska kostnaderna för en förändring till marknadssystemet. Nya ansikten inom de kommunistiska styrande grupperna är inte nog. För att minska oron för ytterligare ett bedrägeri, eller åter igen uppmjukning nu och repression senare, för att höja moralen bland dem som smiter nu men som känner

sig illa till mods och frustrerade över att de gör det, är *brytandet av det kommunistiska maktmonopolet nödvändigt*. Därav kraven på legaliserad opposition, på verkliga val, oberoende partier, organisationer och fackföreningar etc.

Människor önskar en garanti, eller åtminstone ett visst stöd, för att deras förhoppningar denna gång inte kommer att ersättas av ytterligare ett bedrägeri. Denna förhoppning är inbyggd i människor som är obesmittade av det kommunistiska systemet. Och ju mer organiserade desto bättre.

De pekar alla mot samma faktum, nämligen att utan oberoende artikulering av intressen och *verklig* maktindelning skulle en förändring till marknadssystemet – även om den var verklig – ge mycket lägre vinster. Kanske så låga att de inte skulle kunna starta processen av växande acceptans och efterlevnad av den återinsatta gamla juridiska och moraliska ordningen. I ett sådant fall skulle de östeuropeiska ländernas flykt från förfall, ekonomiskt så väl som sociopolitiskt, ytterligare fördröjas.

Det som betyder mest för utsikterna för förändring – istället för slutsatser

Det finns många symptom – ekonomiska, sociala, ekologiska, demografiska etc – som pekar mot *fin-de-(communiste)-siècle*.³ Vissa representanter för det styrande skiktet i stater av sovjetiskt slag tar kanske lärdom av detta faktum och vänder sig mot det marknadsbaserade ekonomiska systemet och demokratisk politisk ordning (i fallet med mindre stater begränsat till internationella arrangemang).

Ett alternativ är en fortsatt försämring av levnadsstandarden i vidare mening (dvs utöver nuvarande konsumtion, ja bortom den *ekonomiska välfärden*) parat

³Se t ex Winiecki [1986a], [1988] (sarskilt kap 3 och 6) och [kommande].

med ökande kostnader för regerande. En tjurskallig och/eller rebellisk befolkning fordrar både mer omfattande och intensiv kontroll, något som trötta polska apparatchiks, säkerhetspoliser och *nomenklatur*byråkrater lärde sig under 1980-talet.

Booker T Washington, en svart lärare som var verksam under 1800-talet, sägs en gång ha sagt att "det enda sättet den vita mannen i söder kan hålla en neger i diket är att stanna i diket med honom". Vid en speciell punkt – grafiskt förstådd som en skärningspunkt mellan fallande fördelar av parasiterande på det ineffektiva ekonomiska systemet och stigande kostnader för att behärska ett allt mer fientligt samhälle – kommer det styrande skiktet i dessa länder, när kostnaderna för att stanna i diket blivit alltför höga, att vara berett att acceptera den "kritiska massa" av reformer, inkluderande nödvändiga politiska förändringar, som diskuterats i de föregående två avsnitten.

Det är denna utmaning från den oåterkalleliga mångfasetterade nedgången av sovjetsystemet, och genklang från den

i samhällen som lever under detta system, som jag anser vara den viktigaste bestämningsfaktorn för de förändringar som står i utsikt. Kommunistiska ledare som förstår oåterkalleligheten av systemets förfall är välkomna, för denna förståelse underlättar acceptansen av den oundvikliga förändringen. Ett gott rykte för dem är emellertid i bästa fall en bonus som kommer att öka farten på förändringsprocessen. Det är inte avgörande för formen på det som komma skall.

Referenser

- North, D, & Thomas, RP, [1973], *The Rise of the Western World*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Winiecki, J, [1986a], "Economic Trends and Prospects in Comparative Perspective: East". *Soviet Studies*, 1986, Nr 3.
- Winiecki, J, [1986b], "Soviet-Type Economies: Considerations for the Future". *Soviet Studies*, 1986, Nr 4.
- Winiecki, J, [1988], *The Distorted World of Soviet-Type Economies*. Routledge, London.
- Winiecki, J, [kommande], "Why Economic Reforms Fail in the Soviet System. A Property Rights-based Approach". *Economic Inquiry*.
- Zinovjev, A, [1979], *Den ljusa framtiden*. Coeckelbergs, Stockholm.